

Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Történelem Doktori Iskola – Modernkori Program

KÖVÉR LAJOS

**A XVIII. SZÁZAD MAGYARSÁG KÉPE ELFELEDETT
FRANCIA FORRÁSOK TÜKRÉBEN**

PhD értekezés tézisei

Szeged, 2003

I. TÉMAVÁLASZTÁS, CÉLKITÜZÉS

A XVIII. század magyarság képe elfeledett francia források tükrében címen íródott PhD értekezés fő célkitűzése az volt, hogy feledésbe merült és újabb források bevonásával árnyalja, finomítsa és némiképp újragondolja azt, a témakör történetírásába elég mélyen beívódott és szinte közhelyszerűvé vált általános megállapítást, amely a jelzett korszak elfelejtett Magyarországot húzza alá. Ennek az ítéletnek a gyökerei véleményünk szerint Batsányi Jánosig vezethetők vissza és ettől kezdve ez a vélekedés szinte napjainkig visszaköszön.

Nem vitás, hogy a XVIII. század Európájának gyorsan változó politikai feltételrendszere az állandó mozgásban lévő európai status quo mindenkori realitásának jegyében objektíve átértékelte a magyarság történelmi szerepét. A XVI. század második fele még értelemszerűen a törökellenes harcok heroizmusát domborítja ki, ám a XVII. század zűrzavarában (tizenötéves háború, harmincéves háború, kuruc lázadások) a fegyverforgató magyar vitéz hősiessége átértékelődik és barbarizálódik.

A nemzeti historikum két pogány közt örlődő magyarja a külső szemlélő számára – persze a bécsi propaganda egyre hatásosabb sugallatára – lassan a törökkel is szövetkezni kész álhatatlan, sunyi, tunya, barbár magyar képévé devalválódik. Ez a vélemény nagyjából a XVIII. század derekáig tartja magát, hogy aztán a század második felében fokozatosan átadja helyét egy árnyaltabb, színesebb és nem utolsó sorban jóval tárgyilagosabb magyarság képnek. A szerző e változás főbb állomásait és legfontosabb összetevőit mutatja be.

II. AZ ÉRTEKEZÉS SZERKEZETE, FORRÁSAI, MÓDSZEREI, FŐ TARTALMI

ELEMEI

Az értekezés kronologikus szerkezeti felépítésben a magyarság kép XVII. századi gyökereit, ennek a XVIII. századbeli megjelenési formáit, módzatait, végül pedig — némi kitekintésképpen is — a franciák által felvázolt magyarság kép

jövőbeli lehetőségeit és a magyarság franciák számára és ezzel Európa számára felmutatott értékeit mutatja be.

A tanulmány a francia, egészen pontosan a lotharingiai munkavállalók, azaz a főképp gazdasági megfontolásokból emigrált telepesek magyarországi jelenlétének a korabeli francia hatóságok szemszögéből történő bemutatása mellett, amelyet a XVIII. századi magyarság kép szerves részeként kezel, a következő forrástípusokon nyugszik. A korabeli *geográfiai és történelmi szótárak* statikus adatai, amelyek egyúttal történetírói ítéletek is, egyfajta „reprezentatív minta” jelleggel kerülnek bemutatásra. Kecskeméti Károly forrásgyűjteménye (*Notes et rapports français sur la Hongrie au XVIIIème siècle. Recueil des documents, avec une introduction*, Bruxelles, 1963.) a *diplomáták jelentései, feljegyzései*, kiegészítve a *nantes-i levéltár egy-két vonatkozó iratával*, továbbá az *útleírások*, végül pedig egy sajátos és először itt bemutatott forráscsoport, a *forradalmi háborúk magyarországi francia hadifoglyainak visszaemlékezései* alkotják a forrásbázis gerincét.

Módszertanilag a források elemző megszoalaltatására törekedtünk. Hagyjuk „mesélni” a forrásokat úgy, hogy érdemben nem foglalkozunk a szerzők magyarországi tudósításainak ténybeli tévedéseivel. Ehelyett az általuk megrajzolt magyarság kép jellemzőit és ezek variánsait, különféle színeváltozásait próbáljuk érzékeltetni, természetesen az adott történelmi háttér tükrében.

Az értekezés fő tartalmi elemei a következők. Első lépésként megpróbáltuk összegyűjteni a franciák magyarság képének tárgyalt időszakunkra vonatkozó forrásbázisát, azaz a *korabeli bibliográfiákat*. Ezek sorában az első a Bongarsius-gyűjtemény. [Bongarsius Jacobus (Jacques Bongars): *Rerum Hungaricarum scriptores varii. Historici, geographici*, Francofurti, Apud heredes Andreae Wecheli, Claudium Marnium, & Ioan. Aubrium, 1600.] Jacques Bongars adatait a XVII. század végén Claude Vanel írásai (1644-1703) korszerűsítik úgy, hogy a szerző Bongarsius adatai mellé felveszi Magyarországról szóló írásaiba százada utazási és szótáriródalmanak legjavát is. Claude Vanel konkrét művek megjelölése nélkül egy eléggé pontatlan névsort ad. Ennek alapján készítettük el az 1686-os adatbázison nyugvó Vanel-féle bibliográfiát. A XVIII. századi geográfiai

szótárak e két XVII. századi kollekció adatait egészítik ki. A XVIII. század első fele ennek alapján még három fontos katalógussal bővíti a magyarságra vonatkozó adatokat; ezek az 1713-as Lenglet Dufresnoy-féle, az 1725-ös Moréri-Coignard-féle és az 1735-ös Langelet Dufresnoy-féle bibliográfiák.

A XVIII. századi magyarság kép XVII. századi gyökerei vonatkozásában két szerzővel foglalkozunk részletesebben. A névsort Edward Brown 1669-1670-ben Magyarországon járt angol utazó nyitja meg. Műve 1673-ban jelent meg Londonban angolul, egy év múlva viszont már kész a mű még jónéhány kiadást megérő francia fordítása. Edward Brown alapos és apró részletekre kiterjedő útleírása kikerülhetetlen, mert – bár sokszor nem említik a nevét – Brown a francia szerzők egyik legfontosabb alapforrása, magyarság képének számos elemét viszontlátnak még a XVIII. század végén, sőt a XIX. század elején is.

Brown Magyarországa a folyók, a termékeny rónák, a bányák, a fürdők, az ásványvízforrások és a kiváló borok hazája. A magyarokat szellemes és szorgalmas népnek tartja, szerinte e nép története úgy alakult, hogy mára már jobban kedveli a háborúzást, mint a kereskedést. Hozzáteszi azonban, hogy szerinte a tudományok és a szabad művészetek elsajátítására is elég ésszel, szorgalommal és tehetséggel vannak fölruházva. Brown nyomán a franciák magyarság képét később is nagyban meghatározó olyan állandó jegyek fogalmazódnak meg, mint a történelme folytán fegyverforgatóvá vált vitéz nép, amelyik nem mutat túl nagy vonzalmat a kereskedés és a tudományok iránt. A szörmét kedvelő pompázatos magyar nemesi öltözetet ugyanúgy Brown vitte be a XVIII. század magyarság képébe, mint az ország legfontosabb részeként bemutatott bányavárosokat.

A magyarság kép egyik legfontosabb forrásaként vettük számba a geográfiai és történeti szótárakat, amelyek számunkra az adatközlő történetírás hordozói. Ezek szerkesztése többnyire betűrendes, címszava országokat és városokat jelöl. Egy geográfia szótár alapvetően három részből áll össze.

Egyrészt beszélhetünk matematikai geográfiáról, amely a szélességi és hosszúsági koordináták megadása mellett beszél a tértítő körökről, úgymint északi, déli féltek, sarkkörökről és éghajlati tagolásokról. ha tetszik tájékoztat a topográfia alapelemeiről. Másrészt létezik egy „fizikai” értelemben használt geográfia, mely a

domborzati viszonyok leírását célozza. Végül de nem utolsó sorban kell szót ejtenünk a minket közelebbről érintő politikai geográfiáról.

Ez tartalmazza a fennálló állapotot. Állapot (státusz) alatt értendő egy adott terület lakosaira vonatkoztatott törvények együttese, amelynek alapján elkülönítik az államformát, úgymint királyságot, császárságot, főhercegséget, hercegséget, fejedelemséget, grófságot vagy köztársaságot. A státusz tehát az adott időszak politikai térképe. Ugyancsak a politikai geográfia státusz tárgykörében esik szó a lakosságról, a lélekszámról, az adott társadalom berendezkedéséről, tagozódásáról, továbbá a nyelvről, a vallásról, az adott ország gazdasági profiljáról, amely lehet kereskedő, vagy agrokulturális jellegű. Itt szokás továbbá magáról az állam berendezkedéséről, annak működéséről, valamint az adott ország gazdasági, védelmi, katonapolitikai viszonyairól írni. Ezeknek az alapelveknek a szigorú szem előtt tartásával adja meg aztán egy-egy szerző az ország nevét, kiterjedését, minőségi paramétereit (értsd domborzati és éghajlati viszonyait), kitér az adott nép küllemére, erkölcsére, vallására, szokásaira, lelkületére, öltözetére.

A geográfia szótárnak tehát elég jól leírható kritériumai vannak, amelyeket természetesen még kiegészítenek olyan ismérvek, amelyek alapján egy-egy város bekerülhet a szótárba. Itt a történelmi nevezetesség, a történelmi esemény, az adott helység gazdasági, politikai, vallási, államigazgatási vagy éppen művelődés-történeti fontossága lesz a válogatás mércéje. Így a geográfia szótár történetírása az átfogó, felvezető fejezetek mellett, amely az adott ország vonatkozásában az általános tudnivalókat tartalmazza, a városnevek címszava alatt megírt történelem is, mely olykor pusztán adatok, más esetben anekdotikus történetek és epizódok sajátos együtteseként jelenik meg az olvasó előtt.

A geográfiai és történeti szótár részletes, helyenként lényegtelen, helyenként lényeges, helyenként a valóságnak megfelelő, helyenként pedig pontatlan földrajzi és történelmi ismeretek eklektikus tárháza. Zöme „világszótár” a föld leírásával egyetemben, más esetben viszont -- jóllehet a mű címe ezt nem feltétlenül sejteti -- egy-egy ország történetének megírásához is keretül szolgál, amint azt Claude Vanel esetében is láthatjuk.

Claude Vanel 1680-as években íródott Magyarországról szóló művei több mint fél évszázadon át meghatározták a franciák magyarság képét. A magunk részéről a *Le Royaume de la Hongrie ou description nouvelle, Chronologique, Géographique de ce Royaume selon d'estat auquel il se trouve à present et des choses les plus memorables y arrivées*, Kölnben 1686-ban megjelent munkája nyomán rekonstruáljuk a magyarságról megrajzolt képét. Claude Vanel műve számunkra mindenekelőtt két szempontból lényeges. Egyrészt, mert tulajdonképpen az egész magyar történelem keresztmetszetét adja, másrészt pedig, mert a szótár műfaj kritériumai szerint dolgozva tulajdonképpen ő az első, aki geográfiai és történeti szótárat készített Magyarországról. Leírása az átfogó, felvezető fejezetek mellett, amely az általános tudnivalókat tartalmazza, a városnevek címszava alatt megírt történelem. Számára elfogadhatatlan a Habsburgok ellen lázadó magyar, hiszen a legitim uralkodó mindenhatóságába vetett hit Vanel történelemszemléletének foglalatja. (Minden lázadó álthatatlan és romlásba dönti az országot.)

A XVIII. századi geográfiai és történeti munkák közül Bruzen de la Martinière elfelejtett nagy „világsszótárának” magyar történelmét, magyarság képét és ennek legfőbb összetevőit vizsgáljuk. Magyarországa a vadvizek révén túlzottan mocsaras, a levegő nem igazán egészséges, ám a föld igen termékeny gabonában, borbán, gyümölcsben és legelőben. A borok erősek és kiválóak; Magyarország ellátja velük Ausztriát és Lengyelországot. A tokaji bor felséges. A legelők nagyszámú szarvasmarhát táplálnak. Az apró-és a nagyvad oly közönségesnek számít, hogy az általuk a földeken okozott károk megakadályozása érdekében mindenki szabadon vadászhat, s a parasztok is gyakran élnek szarvas, illetve vadkan húásával. Több ásványvízforrás is van; ezekre számos helyen fürdőket építettek.

Magyarjai harcos kedvűek, „ám azzal vádolják őket”- írja, hogy kegyetlenek, gőgösek, bosszúállóak, s annyira híján vannak az egységnek, hogy nem szabad meglepődni azon, hogy a barbárok prédájául estek. Ez még a XVII. század végénck Vanel rajzolta magyarság képe, csakhogy Bruzen de la Martinière

már óvatosan kezeli ezt az állítást, amikor azt írja: mindezzel vádolják őket. Sudár termetű magyarjai a szláv nyelv egyik dialektusát beszélik.

Konklúziói azért érdekesek, mert korának legújabb, a magyarság történetéhez jól illeszkedő kutatási eredményeire támaszkodik. Hangsúlyozza, hogy hunoknak és a magyaroknak valószínűleg semmi közük egymáshoz, a magyar őstörténetet pedig a francia orientalista Pétis de la Croix által francia nyelvre lefordított perzsa történetírók alapján modellezi. Alapos ismeretekre vall, hogy három Magyarországról ír. Egy királyi Magyarországról, melynek része Erdély is, egy még létező török Magyarországról, és végül egy lengyel Magyarországról. Ez utóbbi esetében Bruzen arra utal, hogy 1412-ben Zsigmond király adósságai fejében elzálogosított 13 szepességi várost a lengyel királynak. (Ezek a városok csak az 1772-ben történt megváltás után kerültek vissza a magyar királyi korona fennhatósága alá!) Ez a megjegyzés is alátámasztja azon állításunkat, amely szerint a XVIII. század franciáinak magyarság képe helyenként meglepő részletekre is odafigyelő mozaikok együtteséből építkezik.

A bányavárosokról kiemelten ír Jacobus Tollius alapján, aki az 1660-ban és 1687-ben kétszer is megfordult Magyarországon, és a bányákat tanulmányozva igen részletes gazdaságföldrajzi és településtörténeti helyzetelemzést készített.

A XVIII. századi magyar jelen francia olvasatát Vosgien szótárának Hongrie címszava alatt, továbbá Sané jellemrajzában, valamint az útleírásoknak, a diplomataik jelentéseinek, a francia telepéseknek és a forradalmi háborúk hadifoglyainak szemszögéből tekintjük át.

A Vosgien-féle szótár esetében a magunk részéről három kiadást használunk; ezek az 1767-es, az 1801-es és az 1811-es kiadások. Választásunk azért esett e három kiadásra, mert az 1767-es kiadás Magyarország címszava nyilván a XVIII. század első felének, az 1801-es értelemszerűen a század második felének Magyarországról szól, míg az 1811-es kiadás a napóleoni Európa tükörképe. A szövegváltozatok összevetéséből kiderül, hogy a geográfiai szótár az éppen domináns európai politikai, hatalmi megfontolások lenyomata is. Az 1801-es kiadás például hangsúlyozza: ha a magyarok kevésbé lennének lusták, ezt a

királyságot termékenysége révén másképp értékelnék, mint most. Az 1811-es kiadás viszont az egykori önálló magyar államiséget domborítja ki.

A XVIII. század első felének Magyarországról szóló francia tudósítások elég lehangoló képet festenek az ország állapotáról. Ennek az a magyarázata, hogy a Claude Vanel sugallta magyarság kép negatív ítéletei igencsak fel erősödnek Bécs tudatos magyarellenes propagandájának hatására.

Így a termékeny földek ellenére a termelés gyenge, a kereskedelem közepes, a társadalmi különbségek óriásiak. A városok szegények, mert a gazdag földbirtokosok vidéki birtokaikon élnek, míg a paraszt nyomorúságos körülmények között állati sorban tengődik. A nemes számára hazája szabadsága, így a privilégiumok sérthetatlensége mindennél fontosabb, ámbar a nemes és a paraszt egyaránt lusta, álhatatlan, bosszúálló. A nemesek fényűzése annyiból áll, hogy lovakat tartanak, fegyvereket gyűjtenek, különben igénytelenek. A vadászat, a borívás és a vad tánc e megközelítésben egyaránt a barbár kép hordozója. Az érem másik oldala viszont, hogy az ország már a XVIII. század első harmadától kezdve a lehetőségek hazájaként jelenik meg a Bánságba betelepülni óhajtó lotharingiai franciák előtt is, hiszen a föld, amit itt jelentős állami támogatással megszerezhetnek, az egzisztenciális stabilitás záloga.

Ez az alapvetően sematikus és inkább pejoratív magyarság kép tulajdonképpen a XVIII. század második felében Magyarországon járt utazók útleírásai nyomán kezd érdemben megváltozni. Ezek az utazók, akik Bécsben többnyire csak rosszat hallanak Magyarországról, kellemesen csalatkoznak. Az útviszonyok európai összevetésben sem oly tragikusak, élelem akad bőven, az ország termékeny és többnyire olcsó, a városok semmiben nem szenvednek hiányt, az országot helyenként meglepően sok ember lakja, sőt bizonyos részei termékenyebbek, mint Flandria.

Nem véletlen írja Francois Dellard, aki a forradalmi háborúk hadifoglyaként került Magyarországra, hogy a viszontagságos út és a fogság minden megpróbáltatása ellenére „egész jól éltünk, az élelmiszereket könnyen és olcsón tudtuk beszerezni. Egy liba például nem került többbe, mint hat vagy hét sous. fél

kiló birka vagy marhahús nem volt több három sous-nál, rengeteg zöldségfélét lehetett kapni és egy üveg bor is csak négy sous-ba került.”

Az utazók közül részletesebben Jean-Claude Flachat lyoni kereskedőnek, Marqui l'Hôpital szentpétervári francia nagykövet magát meg nem nevező titkárának, valamint Saint Priest konstantinápolyi francia nagykövetnek végül pedig a Forradalom elől emigrált Charles-Marie d'Yrumberry Salaberrynek feljegyzéseivel foglalkozunk. Magyarországon egyébként az utazók elég széles választékával találkozunk. Megfordul itt *a munkavállaló, a tudományos ismeretszerző utazó, a diplomata, felbukkan a szórakozás, a kíváncsiság és a tapasztalatgyűjtés „turistá”-ja, végül a francia forradalom emigráns utazója.*

A magyar gazdaság helyzetével főleg a XVIII. század második felének diplomatai foglalkoznak. Kialakul az az általános megállapítás, hogy Magyarország jelen elmaradottságáért nemcsak a hosszú török uralom, hanem Bécs örökös tartományokat előnyben részesítő, egyébként korlátolt gazdaságpolitikája is „vaskosan” felelős, holott Magyarországnak minden adottság megvan a gazdagsághoz.

A XVIII. század második felében tehát nemcsak a mindennapok megélhetési gondja miatt Magyarországra érkező telepes, hanem a francia diplomácia számára is a lehetőségek hazája lesz az ország. A De la Vergne trieszti francia konzul által kidolgozott gazdasági tervzetnek az az alapötlete, hogy az adriai kereskedelem felkarolása révén a magyar gazdaságot igen jó esélyekkel lehetne bekapcsolni a mediterráneumbeli világkereskedelmi láncolatba. (A francia diplomáciát természetesen az érdekelte, hogy a Földközi-tengeri kereskedelemben minél érzékenyebb veszteséget kellene okozni az angoloknak, és ebben az összefüggésben a magyar gabona és még néhány más magyar áru könnyen versenyképessé tehető a világpiacon.) De la Vergne jelentése tehát egy meg nem valósult történelmi lehetőséget vizsgál.

A függelék hungarikák jegyzékének elkészítésénél a XVIII. század vonatkozásában mindazon művek beemelésére törekedtünk, amelyek a magyarság kép legfontosabb adathordozói. A könyvészeti források, a hungarikák számbavételekor az Angers-i Városi Könyvtár egyébiránt a XVII. és a XIX.

századi utazási irodalomra és a szótárakra vonatkozó rendszerezett, és igen gazdag gyűjteménye mellett, a Bibliothèque Nationale katalógusát, továbbá annak internetes elérhetőségét használtuk. Kutatásainkat természetesen szembesítettük a Kont Ignác, Bárdos József és Henri Toulouze nevével fémjelzett bibliográfiai kutatásokkal, adatokkal és eredményekkel.

Ugyancsak függelékként közöljük a forradalmi háborúk két francia hadifoglyának, François Dellard-nak és Joseph Hautière-nek eleddig ismeretlen, magyarországi hadifogságukról szóló feljegyzéseit.

III. AZ ÉRTEKEZÉS ÚJ EREDMÉNYEI ÉS A TÉMA TOVÁBBFEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEI.

Az értekezés legfontosabb eredményei a következők.

1/ A fenti forrásanyagok áttekintésével a dolgozat mindenekelőtt azt a folyamatot próbálta megragadni és bemutatni, ahogyan a XVIII. század franciái -- a múltbeli kép beidegződésének minden kísértésével együtt -- hogyan felfedezik fel önmaguk és Európa számára azt a Magyarországot, amelyet a modernkor első két évszázada a kereszténység védőbástyájává szimplifikált. A XVII. századi gyökerekből kiindulva a dolgozat feltárja a következő évszázad magyarság képének módosulását. Főleg az 1760-as évektől lesz igazán árnyalt ez a kép, amely megítélésünk szerint már nemcsak politika függő, hisz egyre fontosabb a személyes benyomásokon alapuló magyarországi élményanyag.

2/ A bibliográfiák összeállításával bővítettük a témakörre vonatkozó hungarikák jegyzékét.

3/ Új, eddig ismeretlen forrásként Sain Priest konstantinápolyi francia követ észrevételeit, valamint a forradalmi háborúk első magyarországi hadifoglyainak feljegyzéseit elsőként a dolgozat szerzője használja a XVIII. századi franciák magyarság képének vizsgálatkor.

4/ Felvillantjuk e magyarság kép francia recepcióját akkor, amikor a történelem egy lehetséges, de meg nem valósult mozzanataként De la Vergne jelentését vizsgálja az értekezés. A lehetséges és megvalósult történet példája viszont a

Fourcroy-tervezetet, amely a Selmeci Bányászati Akadémia mintájára hozza létre Párizsban az École des travaux publics intézményét, a híres École polytechnique elődjét.

A dolgozat eredményei alapján a továbbfejlesztés lehetősége is adottak.

1/ A Vanel-féle bibliográfia magyarság képeinek részletező elemzése minden bizonnyal új és hasznos információk hordozója lehet.

2/ A XVIII. századra vonatkozó hungarikák jegyzéke tovább bővíthető és bővítenő, hiszen egy-egy munkának számtalan bővített újrakiadása létezik. Mit told hozzá a műhöz és mit vesz ki a műből egy-egy új kiadás. Az eredmény tanulságos, amint azt a három Vosgien kiadás összevetésében e dolgozat szerzője is érzékelteti.

3/ A XVIII. századi magyarság kép vonatkozásában kiaknázatlanok a biográfiák, a biográfiai szótárak magyar vonatkozású adatai. (Nemcsak a Fráter Györgyről 1715-ben megjelent Antoine Béchet által írt életrajzra gondolunk, hanem a különféle szempontok alapján megírt biográfiai szótárak magyar vonatkozású adataira.)

4/ Úgy véljük, hogy a magyar-francia műszaki és technikatörténeti kapcsolatok alapos átgondolása is néhány új eredmény hordozója lehet, kiváltképp a bányavárosok vonatkozásában.

5/ Főképp a XVII. század derekától igen sok történetírói munka fogalakozik a török történelemmel. Hogyan jelenik meg itt Magyarország? A geográfiai és történeti szótárak, török, német és osztrák címszavai szintén bekapcsolandók a további kutatásokba.

6/ A magyarság kép részeként feldolgozásra vár az Erdély kép a XVIII. századi francia szótár irodalom témakörében.

IV. A SZERZŐ PUBLIKÁCIÓINAK JEGYZÉKE (A XVIII. SZÁZADI FRANCIÁK MAGYARSÁG KÉPE TÉMAKÖR VONATKOZÁSÁBAN)

1/ Les principes de base de la monarchie universelle napoléonienne d'après un pamphlet bonapartiste hongrois. In. Actes des 113e 114e Congrès Nationaux des Sociétés Savantes /Strasbourg, 5-9 avril, 1988 et Paris, 3-9 avril 1989/. Section d'Histoire Moderne et Contemporaine. Révolution française, Paris, C.T.H.S. 1991. 241- 254.

2/ Les premiers prisonniers de guerre de la Révolution française en Hongrie. In. Actes des 113e 114e Congrès Nationaux des Sociétés Savantes /Strasbourg, 5-9 avril, 1988 et Paris, 3-9 avril, 1989/. Section d'Histoire Moderne et Contemporaine. Révolution française, Paris, C.T.H.S. 1991. 467-474.

3/ Egy francia hadifogoly magyarországi feljegyzései /1793 1795/. (The notes of a french prisoner of war in Hungary /1793 95/.) Acta Historica, Szeged, 1991. 59-64. Különszám. 3. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus /Szeged, 1991. aug. 12-16./ tiszteletére.

4/ La Hongrie de l'ère des réformes (1825-1848) dans les relations de voyage françaises contemporaines. In. J. NAGY László (szerk.:) Méditerrané tanulmányok, Szeged, 1993. 157-164.

5/ Francia katonák, telepesek és utazók a 18. századi Magyarországon. In: J. Nagy László -- Szász Géza (szerk.:) Francia eszmék. Tanulmányok a francia forradalomról, Szeged, 1995. 54-68.

6/ Soldats, colons et voyageurs français en Hongrie au XVIIIe siècle, Cahiers d'études hongroises, 9/1997-1998, 179-194.

7/ L'histoire des experts militaires et colons français en Sud-Est Hongrie du XVIIIe siècle, Impacts. Une Culture pour l'Europe d'aujourd'hui. Tome 32 – Année 1998 – N° 2-4, p.51-58. 1.

8/ Un rapport français sur l'expansion commerciale hongroise dans la Méditerranée (env. 1760) In: Kukovecz György (szerk.): La Méditerranée et l'Europe: Histoire et Politique, JATE Szeged, 1998, 89-92.l.

9/ La Hongrie au XVIIIe siècle vue par les Français, in J.Nagy László (szerk.:) Régions – Nations-Europe, Univ. De Szeged, 2000, 109-118.l.

10/ La réception de la Hongrie d'après Bruzen de la Martinière; in :PAYET, Marie-TÓTH Ferenc (szerk.:) Mille ans de contact, Relations franco-hongroises de l'an mil à nos jours, Szombathely, 2001, 205-212.

11/ Les officiers du génie français et la Hongrie au 18e siècle, in: HUNYADI Zsolt (szerk.:) *Chronica*, Szeged, 2002, 74-79.

12/ La vie quotidienne hongroise dans la deuxième moitié du XVIIIe siècle par les voyageurs français, in: J. NAGY László (szerk.:) *Mediterrán tanulmányok*, Szeged, 2002. 53-61.